

Δέκα χρόνια μετά.

Για την εναλλακτική προοπτική που δεν έγινε πράξη

του Γιάννη Μηλιού¹

1. Συνοπτική ερμηνεία των εξελίξεων

Η πορεία του ΣΥΡΙΖΑ προς την κυβερνητική εξουσία, από το 4,6% των εκλογών του 2009 στο 36,3% του Ιανουαρίου 2015 (και το 35,4% του Σεπτεμβρίου 2015), υπήρξε αποτέλεσμα της κοινωνικής αναταραχής και των μεγάλων κινητοποιήσεων της περιόδου 2010-2012, μετά το σοκ που προκάλεσαν σε μεγάλη μερίδα της ελληνικής κοινωνίας οι ακραίες νεοφιλελεύθερες πολιτικές των Μνημονίων που υιοθέτησαν οι κυβερνήσεις ΠΑΣΟΚ και ΝΔ. Ο ΣΥΡΙΖΑ κατάφερε να συνδεθεί με τα κινήματα αντίστασης, εξαγγέλλοντας μια «κυβέρνηση της Αριστεράς», σε σύγκρουση και ρήξη με το παγιωμένο νεοφιλελεύθερο πλαίσιο και τα ταξικά συμφέροντα που αυτό προωθούσε. Όμως, όπως γνωρίζουμε, παρότι ο ΣΥΡΙΖΑ υποσχέθηκε κατάργηση των Μνημονίων και μια ριζικά διαφορετική οικονομική και κοινωνική πολιτική, κατέληξε να αποδεχθεί στις 20 Φεβρουαρίου 2015 την παράταση των Μνημονίων που ίσχυαν και να ψηφίσει το τρίτο Μνημόνιο τον Ιούλιο του ίδιου έτους.

Για να ερμηνεύσουμε την εξέλιξη αυτή πρέπει να απαντήσουμε σε δύο κρίσιμα ερωτήματα:

(α) Ήταν δυνατή μια εναλλακτική πορεία του ΣΥΡΙΖΑ μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης τον Ιανουάριο του 2015; (β) Γενικότερα, μπορούν να αλλάξουν ριζικά τα πράγματα στο πλαίσιο της σύγχρονης αστικής δημοκρατίας; Αλλιώς διατυπωμένο, έχει νόημα η ανάληψη της διακυβέρνησης ενός αστικού κράτους από την Αριστερά, με στόχο την αναδιανομή εισοδήματος και ισχύος υπέρ της εργασίας, περιορίζοντας τα προνόμια και τις εξουσίες του κεφαλαίου και βελτιώνοντας τη ζωή της εργατικής τάξης και της κοινωνικής πλειοψηφίας, μέσα από τον περιορισμό της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης; Ή μήπως κάθε ανάλογη εξαγγελία, μέχρι την επαναστατική ανατροπή του καπιταλισμού, συνιστά (αυτ)απάτη;

Προκαταβολικά, οι απαντήσεις που θα δώσω στα ερωτήματα αυτά είναι οι εξής:

(α) Η πορεία του ΣΥΡΙΖΑ προς το Μνημόνιο 3 ήταν προδιαγεγραμμένη από τη μετάλλαξή του σε καθεστωτικό αστικό κόμμα, τουλάχιστον ένα χρόνο πριν αναλάβει τη διακυβέρνηση. Επομένως, από την κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ δεν μπορούσε να υπάρξει οποιαδήποτε εναλλακτική λύση, γεγονός που, άλλωστε, με οδήγησε στην απόφαση να μη συμμετάσχω στις εκλογές του Ιανουαρίου 2015 και κατόπιν να μην αποδεχθώ τις προτάσεις του πρωθυπουργού για συμμετοχή στην κυβέρνηση.

¹ Ομότιμος καθηγητής Ε.Μ. Πολυτεχνείου, διευθυντής της τριμηνιαίας επιθεώρησης *Θέσεις*.

(β) Στο πλαίσιο του σύγχρονου καπιταλισμού μια ριζική αλλαγή πολιτικής είναι εφικτή *μόνο* με την παρέμβαση και κάτω από την πίεση ενός μαζικού κινήματος που αμφισβητεί τα ισχύοντα, δρα και οργανώνεται ως «πολιτικός κίνδυνος» για το ίδιο το καπιταλιστικό σύστημα και επιβάλλει τις εναλλακτικές πολιτικές, πράγμα που μπορεί να οδηγήσει και στην ανάληψη της διακυβέρνησης από τις αριστερές δυνάμεις που συμμετέχουν και συμβάλλουν στην ανάπτυξη αυτού του κινήματος. Διαφορετικά η Αριστερά απλώς ανεβαίνει στο τρένο σταθερής τροχιάς της αντιλαϊκής αστικής διακυβέρνησης, όπως ο ΣΥΡΙΖΑ του 2015: Αριστερά κόμματα που αναλαμβάνουν τη διακυβέρνηση χωρίς να στηρίζονται σε ένα ανατρεπτικό κίνημα και μια αντίστοιχη στρατηγική, αλλά επιδιώκοντας μόνο να διαχειριστούν και να αμβλύνουν την κρίση του συστήματος, μετατρέπονται σε απλό εξάρτημα του καπιταλιστικού κράτους, παύουν να είναι Αριστερά, γίνονται εκφραστές των κυρίαρχων τάξεων, του κεφαλαίου. Ξεχνάνε την αντίθεση κεφαλαίου - εργασίας και κρύβουν την προσχώρησή τους στις κυρίαρχες πολιτικές πίσω από σχήματα του τύπου «αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης» και «ανάπτυξη για όλους».

Οι συνθήκες της οικονομικής και πολιτικής κρίσης και των κινητοποιήσεων την περίοδο 2010-12 έδειξαν ότι οι όροι που θα επέβαλαν μια εναλλακτική πορεία μπορούσαν να υπάρξουν. Όμως, η πολιτικο-ιδεολογική μετάλλαξη του ΣΥΡΙΖΑ την περίοδο 2012-14 ακύρωσε κάθε τέτοια προοπτική. Ο ΣΥΡΙΖΑ του 2015 ήταν ικανός να κάνει μόνο αυτό που έκανε!

2. Τα Μνημόνια υλοποιούν συγκεκριμένες ταξικές στρατηγικές

Για να κατανοήσουμε τα παραπάνω, πρέπει να μας είναι σαφές τι ήταν τα Μνημόνια και από πού εκπορεύονταν.

Τα μνημόνια δεν υπήρξαν «έξωθεν επεμβάσεις». Γράφτηκαν από ελληνικά χέρια και περιείχαν απίστευτες λεπτομέρειες, που όλες όμως υπηρετούσαν την ίδια ταξική λογική. Ήταν έκφραση, στη δεδομένη συγκυρία που ακολούθησε την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007-2008, της στρατηγικής των κυρίαρχων τάξεων για αναδιανομή πλούτου, εισοδήματος και δικαιωμάτων υπέρ του κεφαλαίου (με την περικοπή μισθών και συντάξεων, κατάργηση εργατικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αποψίλωση της κοινωνικής προστασίας και των αντίστοιχων κρατικών θεσμών, θεσμοθέτηση της λογικής του κέρδους εκεί όπου στο παρελθόν ίσχυαν κανόνες κοινωνικής αλληλεγγύης, κ.ο.κ.). Η στρατηγική αυτή αναδιανομής «από τα κάτω» προς «τα πάνω» δεν υπήρξε βέβαια αποκλειστικά ελληνική, εκδιπλώθηκε σε όλες ανεξαιρέτως τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, κυρίως της Ευρώπης, είτε εντάχθηκαν σε «μνημόνια» είτε όχι.

Μακροπρόθεσμος στόχος της λιτότητας και όλων των πολιτικών που τη συνοδεύουν είναι να διαμορφώσει και να επιβάλει ένα μοντέλο εργασιακών σχέσεων με συρρικνωμένα δικαιώματα και

λιγότερες κοινωνικές παροχές για τους εργαζόμενους, με χαμηλότερους και «ευέλικτους» μισθούς και με εκμηδένιση της διαπραγματευτικής δύναμης των μισθωτών και των συνδικάτων απέναντι στους εργοδότες και τις οργανώσεις τους.

3. Η μετάλλαξη του ΣΥΡΙΖΑ, 2012-14

Οι κινητοποιήσεις της περιόδου 2010-12 αντικειμενικά αντιτάχθηκαν στις ταξικές στρατηγικές του κεφαλαίου και κατάφεραν να οδηγήσουν σε κατάρρευση δύο κυβερνήσεις: την κυβέρνηση Παπανδρέου τον Νοέμβριο του 2011 και την κυβέρνηση Παπαδήμου τον Μάιο του 2012. Οι εκλογές της 6^{ης} Μαΐου 2012 κατέγραψαν την απόρριψη από την κοινωνική πλειοψηφία του πολιτικού συστήματος, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί την περίοδο μετά το 1977: Τα δύο «μεγάλα κόμματα» του παρελθόντος (ΝΔ και ΠΑΣΟΚ) συγκέντρωσαν αθροιστικά μόλις 32,03% των ψήφων, ενώ ο ΣΥΡΙΖΑ με 16,76% αναδείχθηκε αξιωματική αντιπολίτευση.

Ο ΣΥΡΙΖΑ συντάχθηκε τότε με τη δυναμική των κινητοποιήσεων και ανέλαβε την ευθύνη νέων εκλογών, θεωρώντας αδιανόητη τη συμμετοχή σε μια συμμαχική κυβέρνηση με τα αστικά κόμματα.

Για τις επαναληπτικές εκλογές του Ιουνίου 2012 ο ΣΥΡΙΖΑ εξάγγειλε ένα πρόγραμμα στο οποίο, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνονταν μέτρα όπως: αναστολή πληρωμών των τόκων του δημόσιου χρέους, επαναφορά του βασικού μισθού στα 751 ευρώ και του επιδόματος ανεργίας στα 461,50 ευρώ, άμεση αποκατάσταση των Συλλογικών Συμβάσεων και άμεση επαναφορά της μετενέργειας και της υποχρεωτικής επεκτασιμότητας των συλλογικών και κλαδικών συμβάσεων, ολική ή μερική διαγραφή των δανειακών υποχρεώσεων των υπερχρεωμένων νοικοκυριών ανάλογα με τη μείωση του εισοδήματος που είχαν υποστεί από τη σύναψη του δανείου, αλλαγή των φορολογικών συντελεστών νομικών προσώπων και επανεξέταση όλων των ειδικών φορολογικών καθεστώτων, φορολόγηση του πλούτου και των υψηλών εισοδημάτων για την αύξηση των εσόδων από άμεσους φόρους κατά 4% του ΑΕΠ σε ορίζοντα τετραετίας, μείωση του ΦΠΑ σε είδη λαϊκής κατανάλωσης, δημόσιο έλεγχο στις τράπεζες και σταμάτημα των ιδιωτικοποιήσεων, κατάργηση της ενουκίας εργαζομένων.

Μετά τη νίκη της ΝΔ στις εκλογές του Ιουνίου του 2012, αρχίζει όμως παράλληλα μια διαδικασία γρήγορης μετάλλαξης του ΣΥΡΙΖΑ προς θέσεις της συστημικής ευρωπαϊκής Σοσιαλδημοκρατίας, μια «βίαιη ωρίμανση» όπως την περιέγραψαν ορισμένοι από τους πρωτεργάτες της. Σε οργανωτικό επίπεδο η μετάλλαξη αυτή εκφραζόταν με την αυτονόμηση του «Γραφείου του Προέδρου» από τα όργανα του κόμματος, σύμφωνα με το μοντέλο των υπόλοιπων, περισσότερο ή λιγότερο «αρχηγικών» αστικών κομμάτων. Επί της ουσίας της πολιτικής, επρόκειτο για εγκατάλειψη της προοπτικής σύγκρουσης με το κεφάλαιο και τους επίσημους εκπροσώπους του. Ως στόχος ετίθετο πλέον η αναζήτηση «ορθών» (υποτιθέμενων) πολιτικών για την «ανάκαμψη της οικονομίας»,

ή την «παραγωγική ανασυγκρότηση», όπως την περιέγραφαν. Επρόκειτο για μια μορφή «ιστορικού συμβιβασμού» με τις κυρίαρχες τάξεις, για εναρμόνιση με το πλαίσιο πολιτικών που ακολουθούνταν στην ΕΕ και γενικότερα στον αναπτυγμένο καπιταλιστικό κόσμο, σε μια, υποτίθεται, «προοδευτική» εκδοχή τους.

Δημοσιοποίησα τη διαφωνία μου στις 9/6/2014, σε άρθρο που συνυπογράψαμε με τον συνάδελφο καθηγητή Σπύρο Λαπατσιώρα, όπου επισημαίναμε μεταξύ άλλων: «Μετά τις εκλογές του 2012, υιοθετήθηκε μία στρατηγική που [... χαρακτηρίζεται από] τη σχετική υποχώρηση του αιτήματος για “αναδιανομή”/“να πληρώσουν οι πλούσιοι”, [...], υπέρ του αιτήματος για “παραγωγική ανασυγκρότηση” [...] Η Αριστερά δεν έχει κανένα λόγο να επιχειρήσει μία φυγή από το κοινωνικό πρόβλημα και την αυξανόμενη κοινωνική πόλωση. [...] Απαιτείται το κόμμα να οργανώσει τις αντιστάσεις της κοινωνίας, να ανοιχτεί στα στρώματα που πλήττονται, προτάσσοντας την αναδιανομή υπέρ των πολλών και οργανώνοντας τα λαϊκά αιτήματα γύρω από αυτόν τον πυρήνα, μετασχηματίζοντας τις διεκδικήσεις σε ένα πρόγραμμα αλλαγής της ελληνικής κοινωνίας».

Ως «προεδρικό» πλέον κόμμα, ο ΣΥΡΙΖΑ έφτασε στις αυτοδιοικητικές εκλογές και τις ευρωεκλογές του Μαΐου 2014 έχοντας ουσιαστικά «ολοκληρώσει» την πρώτη, αλλά ουσιαστική, φάση της διαδικασίας μετάλλαξής του σε μια πολιτική δύναμη που δεν αμφισβητεί τη «συνέχεια του κράτους». Μια πολιτική δύναμη δηλαδή, που αναζητεί το «κοινό συμφέρον» των «κοινωνικών εταίρων» (του κεφαλαίου και της εργασίας), το οποίο, πέρα φυσικά από την «εθνική ανεξαρτησία», δεν είναι παρά η «ανάπτυξη», στόχος που άλλωστε προωθούν όλα τα αστικά κόμματα: το «μεγάλωμα της πίτας», που δήθεν θα ωφελήσει τόσο το κεφάλαιο όσο και την εργασία.

Το κριτήριο δεν ήταν πλέον η «ταξική μονομέρεια» της πολιτικής, αλλά τα «δίκαια» μέτρα που θα «μας» βγάλουν από την κρίση. Διαχείριση της «οικονομίας» (μας), πέρα από τις «λανθασμένες πολιτικές» που «μας» βουλιάζουν στην κρίση. Η περίφημη «παραγωγική ανασυγκρότηση», στον βαθμό που δεν εντάσσεται σε ένα πλαίσιο αναδιανομής πλούτου, εισοδήματος και ισχύος προς όφελος των δυνάμεων της εργασίας, αποτελεί απλό συνώνυμο της επιταχυνόμενης συσσώρευσης κεφαλαίου, της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Χαρακτηριστικό της μετάλλαξης του ΣΥΡΙΖΑ αποτελεί το γεγονός ότι και η κύρια εσωκομματική αντιπολίτευση της περιόδου 2012-15, το «Αριστερό ρεύμα», υιοθετούσε ακριβώς τη βασική θέση του επίσημου «ωριμασμένου» ΣΥΡΙΖΑ: ότι το κύριο ζητούμενο είναι η «παραγωγική ανασυγκρότηση» και η «ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μας», ζητούμενο το οποίο υποτίθεται ότι θα υπηρετείτο με την «έξοδο από το ευρώ».

Ζητούμενο δεν μπορεί, όμως, να είναι η υποκατάσταση των ταξικών αγώνων και του ταξικού προγράμματος με έναν κυβερνητισμό «νομισματικής πολιτικής». Προφανώς κανένα νόμισμα δεν είναι φετίχ, αλλά και για κανένα νόμισμα δεν πρέπει να έχουμε αυταπάτες. Το ζήτημα της σύγκρουσης με τις δομές του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού από τη σκοπιά των «κοινωνικών

αναγκών» έρχεται πρώτο.

Η μετάλλαξη του ΣΥΡΙΖΑ μπορεί να συγκαλυπτόταν μέχρι τις εκλογές του Ιανουαρίου 2015 από τα συνθήματα περί «ανατροπής», όμως έγινε αμέσως μετά φανερό, με τη λεγόμενη «ενδιάμεση συμφωνία» της 20^{ης} Φεβρουαρίου 2015. Η Συμφωνία της 20^{ης} Φεβρουαρίου που υπέγραψε και υποστήριξε ως Υπουργός Εθνικής Οικονομίας ο Γ. Βαρουφάκης, έκανε καθαρό ότι η ελληνική κυβέρνηση διαπραγματευόταν εντός του νεοφιλελεύθερου πλαισίου των πολιτικών λιτότητας, αναζητώντας απλώς ένα «φύλλο συκής» για να συγκαλύψει τους συμβιβασμούς της. Με την «ενδιάμεση συμφωνία» έγινε δεκτή από την ελληνική κυβέρνηση η παράταση του μνημονιακού προγράμματος *χωρίς δέσμευση της τρόικας* για καταβολή στο ελληνικό δημόσιο των *οφειλόμενων ποσών* ή για συνέχιση της χρηματοδότησης, και *χωρίς αντίστοιχη αναστολή των πληρωμών του ελληνικού δημοσίου*. Επίσης, με αποδοχή του καθεστώτος «αξιολόγησης» από την τρόικα. Τον Μάιο του 2015 διέρρευσε στη δημοσιότητα το κείμενο των ελληνικών προτάσεων προς την τρόικα, όπου έγινε φανερό ότι η κυβέρνηση είχε πλήρως εναρμονιστεί με τις λογικές των Μνημονίων.

Η τελική συνθηκολόγηση λοιπόν της ελληνικής κυβέρνησης με το νεοφιλελεύθερο πλαίσιο διακυβέρνησης είχε προαναγγελθεί, το αργότερο στις 20 Φεβρουαρίου 2015. Μόνο όσοι δεν την έβλεπαν, καίτοι εξελισσόταν μπροστά στα μάτια τους, εξεπλάγησαν με την τελική συμφωνία της 13/7/15.

Στους πέντε μήνες που ακολούθησαν τον σχηματισμό της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ, η εκροή καταθέσεων από τις τράπεζες έκανε προφανές ότι σύντομα θα έπρεπε να επιβληθεί προσωρινό κλείσιμο των τραπεζών («τραπεζική αργία») και «κεφαλαιακοί έλεγχοι». (Από τον Ιανουάριο μέχρι τις 22 Ιουνίου 2015 οι καταθέσεις μειώθηκαν κατά κατά 44 δις ευρώ. Μόνο την εβδομάδα 15-21 Ιουνίου η εκροή καταθέσεων πλησίασε τα 6 δις ευρώ). Όμως η κυβέρνηση προσποιείτο ότι δεν αντιλαμβάνεται την κατάσταση και ότι επίκειται μια «αμοιβαία επωφελής» συμφωνία. Στις 28/6/2015, η κυβέρνηση υποχρεώθηκε να επιβάλει «τραπεζική αργία» (κλείσιμο των τραπεζών, που διήρκεσε μέχρι τις 19 Ιουλίου) και περιορισμούς στην ανάληψη καταθέσεων από τις ελληνικές τράπεζες («κεφαλαιακοί έλεγχοι»), ενώ παράλληλα εξείγγειλε Δημοψήφισμα για το «Σχέδιο Γιούνκερ» που πρότειναν οι δανειστές.

Είμαι πεισμένος ότι με το Δημοψήφισμα της 5^{ης} Ιουλίου 2015 η κυβέρνηση προσδοκούσε ένα αποτέλεσμα που θα νομιμοποιούσε τον συμβιβασμό τον οποίο ήταν έτοιμη να ολοκληρώσει, αποτιμώντας τα αμφίρροπα προγνωστικά στις δημοσκοπήσεις που γίνονταν τότε, σε κλίμα τρομοκράτησης από τα εγχώρια και διεθνή ΜΜΕ και τις δηλώσεις Ευρωπαίων αξιωματούχων και Ελλήνων παραγόντων της οικονομίας και των θεσμών.

Οι Έλληνες ψηφοφόροι προσήλθαν στις κάλπες με τις τράπεζες κλειστές, σε μια ατμόσφαιρα φόβου που καλλιεργείτο από τα ΜΜΕ, που ασταμάτητα εξέπεμπαν το μήνυμα ότι ψήφος στο «Όχι»

σήμαινε καταστροφή. Στην εκφοβιστική προπαγάνδα των ΜΜΕ προστίθετο και εκείνη μεγάλης μερίδας εργοδοτών, που επισήμαιναν στους υπαλλήλους τους τις ολέθριες συνέπειες του «Όχι». Εντούτοις, παρά την προπαγάνδα του τρόμου το «Όχι» υπερψηφίστηκε με 61,3%. Το αποτέλεσμα του Δημοψηφίσματος αποκάλυψε τα ήδη «έτοιμα» σχέδια της κυβέρνησης: Την επομένη, δια της Βουλής, η ελληνική κυβέρνηση μετέτρεψε το 61,3% «Όχι» σε 83,7% «Ναι»! Ακολούθως, στις 13 Ιουλίου 2015 υπέγραψε μια Συμφωνία με τους «θεσμούς» απόλυτα ενταγμένη στο πνεύμα του «σχεδίου Γιούνκερ», δηλαδή ένα νέο Μνημόνιο νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων και λιτότητας.

Συμπερασματικά: Η κρίση ανέδειξε ως μοναδική στρατηγική των κυρίαρχων κεφαλαιοκρατικών τάξεων τη λιτότητα και τη διάλυση του κοινωνικού κράτους, πράγμα που σήμαινε ότι η αριστερή πολιτική μπορεί να είναι μόνο συγκρουσιακή, πολιτική ρήξεων με το κεφάλαιο, πολιτική αναδιανομής υπέρ της εργασίας: Αναδιανομής πλούτου, εισοδήματος και ισχύος (φορολόγηση του κεφαλαίου και του πλούτου, συνδικαλιστικά δικαιώματα, δημοκρατικοί θεσμοί, πλαίσιο συνεργατικής-αλληλέγγυας αναδιοργάνωσης τομέων της οικονομίας, μορφές εργατικού ελέγχου στην παραγωγή κλπ.). Την πολιτική αυτή είχε όμως απεμπολήσει πλήρως ο ΣΥΡΙΖΑ ήδη προτού γίνει κυβέρνηση. Άρα, καίτοι γενικά οι μεγάλες κινητοποιήσεις της περιόδου 2010-12 και η δυναμική που εξέφρασε το Δημοψήφισμα του Ιουλίου 2015 δείχνουν ότι μια εναλλακτική πορεία ήταν εφικτή, με τον μεταλλαγμένο ΣΥΡΙΖΑ στην κυβέρνηση (μαζί με τους ΑΝΕΛ), μια τέτοια πορεία σύγκρουσης και ρήξης ήταν ανέφικτη.

Για τη μετέπειτα εκλογική καθίζηση του ΣΥΡΙΖΑ ας σκεφτούμε μόνο ότι το κόμμα αυτό δεν έφτασε από το 4,5% στο 36% και την κυβέρνηση με βάση την υπόσχεση ότι θα εφαρμόσει «καλύτερα» ή «φιλολαϊκότερα» το 100% του Μνημονίου (ή το 70% του Μνημονίου, όπως δεσμεύτηκε στις 9/2/2015 ότι θα πράξει ο Βαρουφάκης «σε συντονισμό με τον ΟΟΣΑ»), αλλά για να υπερασπιστεί τα συμφέροντα των εργαζομένων σε σύγκρουση με τον ζόφο των Μνημονίων. Όμως το ζήτημα της κατάρρευσης του ΣΥΡΙΖΑ δεν αποτελεί αντικείμενο του παρόντος κειμένου.

4. Ευρωπαϊκή Ένωση, «ευρωπαϊκή κρίση χρέους» και Μνημόνια

Ένα επιχείρημα που ακούγεται για το «ανέφικτο» μιας εναλλακτικής-αντικαπιταλιστικής στρατηγικής, επομένως για το ότι τίποτα δεν μπορούσε να γίνει την περίοδο 2012-15, είναι ότι η όποια ανατροπή αποτελεί ουτοπία όσο μια χώρα είναι ενταγμένη στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Προτάσσεται επομένως ο «εθνικός» στόχος της αποχώρησης της χώρας από την ΕΕ, μετά τον οποίο θα καταστούν εφικτοί οι «κοινωνικοί στόχοι» και η ρήξη με το σύστημα.

Θεωρώ λαθεμένες τις αντιλήψεις αυτές που διαχωρίζουν σε *στάδια* την αντικαπιταλιστική στρατηγική. Οι κοινές πολιτικές που έχουν συνομολογήσει οι αστικές τάξεις της ΕΕ, αφενός και

κυρίως για την ενίσχυση της εξουσίας τους απέναντι στην εργασία και αφετέρου για τη βελτίωση της θέσης τους στον παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό ανταγωνισμό, συνιστούν μια ενότητα, απέναντι στην οποία οφείλουν να αντιπαρατεθούν οι στρατηγικές που προτάσσουν τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και των συμμάχων της.

Η περίφημη «ευρωπαϊκή κρίση χρέους» μετά το 2009 αποδεικνύει τη θέση μου. Θα χρειαστεί να κάνουμε και πάλι μια αναδρομή στα γεγονότα και να συγκρίνουμε τη διαχείριση των αποτελεσμάτων της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2007-08 με εκείνη της οικονομικής κρίσης που προκλήθηκε από την πανδημία και τα λοκντάουν του 2019-20. Θα εικονογραφήσουμε έτσι από μια άλλη οπτική γωνία όσα μέχρι τώρα εκτέθηκαν.

Όταν ξέσπασε η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007-2008, εκτινάχθηκαν μέσα σε μια διετία το δημόσιο έλλειμμα και χρέος όλων των αναπτυγμένων χωρών. Σύμφωνα με στοιχεία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (IMF, *World Economic Outlook*, October 2009) το δημόσιο έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε μεταξύ 2007 και 2009: στις ΗΠΑ από -2,7% σε -12,9%· στην Ευρωζώνη από -0,6% σε -6,2%· στο Ηνωμένο Βασίλειο από -2,6% σε -11,6%· στην Ιαπωνία από -2,5% σε -10,5%. Αντίστοιχα, το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε μεταξύ 2007 και 2009: στις ΗΠΑ από 62,1% σε 84,3%· στην Ευρωζώνη από 65,9% σε 79%· στο Ηνωμένο Βασίλειο από 49,3% σε 68,5%· στην Ιαπωνία από 187,7% σε 217,6%. Στην Ελλάδα το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε από περίπου 100% το 2007 σε 126,8% το 2009, ενώ στο ίδιο διάστημα το δημόσιο έλλειμμα από -6% εκτιμήθηκε στο -15,4% του ΑΕΠ.

Κατά κανόνα εξελίξεις όπως οι παραπάνω δεν οδηγούν σε κρίση δημόσιου χρέους (όπως π.χ. στην Ιαπωνία, όπου το δημόσιο χρέος ξεπερνούσε το 215% του ΑΕΠ) διότι η Κεντρική Τράπεζα λειτουργεί ως «δανειστής τελευταίας καταφυγής» και εγγυάται την αποπληρωμή των κρατικών ομολόγων που ωριμάζουν.

Αντίθετα, στην ΕΕ η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα αρνήθηκε να αναλάβει αυτό τον ρόλο, καθώς οι κυρίαρχες τάξεις των χωρών-μελών της Ευρωζώνης αντιλήφθηκαν την κρίση ως ευκαιρία για μια ιστορικής σημασίας μεταβολή του συσχετισμού ταξικών δυνάμεων προς όφελος του κεφαλαίου.

Η ΕΕ εισήλθε έτσι σε μια νέα φάση: Χωρίς τη συνδρομή της ΕΚΤ, ήταν ορατό ενδεχόμενο η αδυναμία εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους ή μεγάλης πίεσης στο τραπεζικό σύστημα σε μια σειρά χώρες (Ιρλανδία, Ελλάδα, Πορτογαλία, Κύπρος), που με τη συνακόλουθη αύξηση των επιτοκίων αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο κήρυξης χρεοστασίου. Οι άρχουσες τάξεις επέλεξαν ως λύση τον θεσμικό δανεισμό εκτός αγορών (από ΕΚΤ - Ευρωπαϊκή Επιτροπή - ΔΝΤ), με παράλληλη αποδοχή μέτρων λιτότητας και νεοφιλελεύθερων «μεταρρυθμίσεων» (τα Μνημόνια).

Η λιτότητα και το βάθεμα της αντιδραστικής νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης της οικονομίας και κοινωνίας ήταν η κύρια ευρωπαϊκή στρατηγική, όπως ήδη εξηγήθηκε. Η πρόκληση «κρίσης χρέους» μέσω της άρνησης της ΕΚΤ να λειτουργήσει ως δανειστής τελευταίας καταφυγής ήταν απλώς το μέσο για την προώθηση αυτής της στρατηγικής.

Διακηρυσσόμενος στόχος των οικονομικών πολιτικών στην ΕΕ ήταν η «αύξηση της ανταγωνιστικότητας» μέσω της «εσωτερικής υποτίμησης» μισθών - τιμών των εμπορεύσιμων αγαθών. Η «ανταγωνιστικότητα» ταυτίστηκε με το θετικό Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών) και οι «ελλειμματικές» χώρες της ΕΕ, οι χώρες με υψηλότερους ρυθμούς μεγέθυνσης (όπως η Ελλάδα), αυτές ακριβώς που υποχρεώθηκαν σε μνημονιακές συμφωνίες, θεωρήθηκαν «σπάταλες» και «αποτυχημένες». Οι πολιτικές των μνημονίων νομιμοποιούνταν από μια *χυδαία προπαγάνδα*: «Καταναλώνουμε περισσότερο από όσο παράγουμε» (επομένως πρέπει να επιβληθούν πολιτικές λιτότητας και περικοπών), «όλοι μαζί τα φάγαμε», κλπ.

Σκοπίμως η ταύτιση της «ανταγωνιστικότητας» με το θετικό εμπορικό ισοζύγιο αγνοεί τον ρόλο που παίζει το Ισοζύγιο Κεφαλαιακών Κινήσεων. Οι ΗΠΑ ή η Βρετανία, με λόγο Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών προς ΑΕΠ το 2014 -2,2% και -5,8% αντίστοιχα, θα πρέπει να θεωρούνται μη ανταγωνιστικές χώρες, ενώ η Κίνα (με τον αντίστοιχο λόγο +1,9% το 2014) ανταγωνιστική; Σήμερα, οι ΗΠΑ με δημόσιο έλλειμμα -6,3%, δημόσιο χρέος 123,1% και ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών -3,7% του ΑΕΠ, είναι άραγε, μια σπάταλη και υπερχρεωμένη χώρα χαμηλής ανταγωνιστικότητας;

Το θετικό Ισοζύγιο Κεφαλαιακών Κινήσεων της Ελλάδας και άλλων χωρών, δηλαδή η εισροή κεφαλαίου από το εξωτερικό (*κυρίως επενδύσεις χαρτοφυλακίου*: αγορά μετοχών και ομολόγων ελληνικών επιχειρήσεων) δεν αποτελεί δείγμα χαμηλής ανταγωνιστικότητας. Αντίθετα, προϋποθέτει ένα ψηλό σε διεθνή σύγκριση ποσοστό κέρδους της εγχώριας οικονομίας και επομένως αυξημένες προσδοκίες αποδόσεων των χρηματοπιστωτικών τίτλων.

Αντίθετα με την περίοδο 2010-18, όταν στο τέλος του 2019 ξέσπασε η πανδημία COVID-19, η στρατηγική διαχείρισης των αστικών κρατών διαμορφώθηκε στη βάση των εκτιμήσεων ανάμεσα στο «πόσους θανάτους» και στο «πόση ανεργία και απώλεια εισοδημάτων» μπορούν να αντέξουν οι μηχανισμοί διαμόρφωσης συναίνεσης, ή «πόση προστασία της “ζωής” μπορεί να αντέξει η οικονομία»; Εμφανίστηκε ο «πολιτικός κίνδυνος» μιας ενδεχόμενης ολοκληρωτικής κατάρρευσης των αποψιλωμένων και μερικώς ιδιωτικοποιημένων συστημάτων υγείας.

Τα σχετικά δημοσιονομικά στοιχεία επιδεινώθηκαν από το λοκντάουν του 2019-20 περισσότερο από ότι το 2008 από την παγκόσμια κρίση. Σύμφωνα με το ΔΝΤ (IMF, *World Economic Outlook*, October 2021): Το δημόσιο έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε μεταξύ 2019 και 2020 στις ΗΠΑ από -5,7% σε -14,9%· στην *Ευρωζώνη* από -0,6% σε -7,2%· στο *Ηνωμένο Βασίλειο* από -2,3% σε -12,5%· στην *Ιαπωνία* από -3,1% σε -10,3%. Αντίστοιχα, το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ

αυξήθηκε μεταξύ 2019 και 2020: στις *ΗΠΑ* από 108,5% σε 133,9%· στην *Ευρωζώνη* από 83,7% σε 97,5%· στο *Ηνωμένο Βασίλειο* από 85,2% σε 104,5%· στην *Ιαπωνία* από 235,4% σε 254,1%. Το ελληνικό δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε από 185,6% το 2019 σε 212,5% το 2020. Το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού διαμορφώθηκε το 2021 σε -7,5%.

Η διαχείριση της κρίσης μετά το 2019 υπήρξε όμως ριζικά διαφορετική, γεγονός που αποκαλύπτει και τον πολιτικό χαρακτήρα των μνημονιακών μέτρων της περιόδου 2010-18. Η *πολιτική αβεβαιότητα* από τις ενδεχόμενες επιπτώσεις στον πληθυσμό της πανδημίας και των μέτρων αντιμετώπισής της, ανάγκασαν την ΕΚΤ και τις κυβερνήσεις να κάνουν στροφή 180 μοιρών. Η ΕΚΤ υιοθέτησε ένα τεράστιο «έκτακτο» πρόγραμμα αγοράς κρατικών και ιδιωτικών τίτλων (Pandemic Emergency Purchase Programme) ύψους πάνω από 2 τρις ευρώ (ενώ το ενεργητικό της, δηλαδή η χρηματοδότηση με την ευρεία έννοια της οικονομικής δραστηριότητας, από 4,67 τρις στο τέλος του 2019 εκτοξεύθηκε σε 8,56 τρις ευρώ στο τέλος του 2021).

Το αποτέλεσμα είναι να δανείζεται στο τέλος του 2021 το ελληνικό δημόσιο από τις «αγορές» με ονομαστικό επιτόκιο 1,2-1,4% (δεκαετές ομόλογο), όταν ο πληθωρισμός στην Ελλάδα έτρεχε με 4,3%. Αλλά και σήμερα, το ελληνικό δημόσιο δανείζεται από τις «αγορές» με επιτόκιο 3,44% (Ιανουάριος 2025) όταν ο πληθωρισμός τρέχει με 2,6% (Δεκέμβριος 2024). Δηλαδή οι χρηματαγορές δανείζουν το ελληνικό δημόσιο με ένα πραγματικό επιτόκιο μικρότερο του 1%. Και ενώ το δημόσιο χρέος βρισκόταν στο 152,3% στο τέλος του 2024, κανένας δεν τολμάει να επαναλάβει ή έστω να θυμηθεί χυδαιότητες του τύπου «καταναλώνουμε περισσότερα από όσα παράγουμε».

Ο εναλλακτικός δρόμος πέραν των μνημονίων ήταν, λοιπόν, να *υποχρεωθεί* η ΕΚΤ να προχωρήσει σε πολιτικές «εγγύησης» του δημόσιου χρέους των χωρών της Ευρωζώνης έναντι των «αγορών», δηλαδή, όπως και το 2019, να υποχρεωθεί σε ένα πρόγραμμα αγοράς κρατικών ομολόγων, που θα διασφάλιζε τη χρηματοπιστωτική φερεγγυότητα και επομένως θα διατηρούσε τα επιτόκια δανεισμού λίγο πολύ στα προ κρίσης χαμηλά επίπεδα.

Για να επιχειρήσει να επιτύχει κάτι τέτοιο μια κυβέρνηση που θα υπερασπιζόταν τα συμφέροντα της εργασίας θα έπρεπε, μαζί με τα άλλα μέτρα στα οποία αναφερθήκαμε, να συγκρουστεί με την ΕΕ και την ΕΚΤ, εκμεταλλευόμενη τη διεθνή και ευρωπαϊκή χρηματοπιστωτική αστάθεια της δεδομένης στιγμής: Αναστολή πληρωμών προς τους δανειστές του ελληνικού δημοσίου ήδη από τον Φεβρουάριο 2015, μέχρι την επίτευξη συμφωνίας αντίστοιχης με τη λαϊκή εντολή για σταμάτημα της λιτότητας. Μια τέτοια κίνηση θα εκλαμβανόταν από τις «αγορές» ως απειλή χρεοστασίου προς την ΕΚΤ και θα οδηγούσε σε εκροή κεφαλαίων από την Ευρωζώνη. Η επακόλουθη αύξηση των επιτοκίων στην Ιταλία και άλλες μεγάλες χώρες της ΕΕ, δεν θα ήταν διαχειρίσιμη παρά μέσω ενός τέτοιου «έκτακτου» προγράμματος αγορών κρατικών ομολόγων. Παράλληλα, η κυβέρνηση θα όφειλε να

προχωρήσει σε άμεσο έλεγχο της κίνησης κεφαλαίων, πολύ πριν υπονομευθεί η κεφαλαιακή επάρκεια των τραπεζών, επομένως με πολύ ευνοϊκότερους όρους για την κοινωνική πλειοψηφία.

Τον Απρίλιο του 2015 διατύπωσα δημόσια αυτή την πρόταση, την οποία αποδέχονταν και άλλα στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ και στις 19/5/2015 διοργανώθηκε μεγάλη συγκέντρωση στην ΕΣΗΕΑ με τίτλο «Σύγκρουση τώρα με τους δανειστές» και ομιλητές τους Γιάννη Μηλιό, Αντώνη Νραβανέλο και Σόφη Παπαδόγιαννη και παρεμβάσεις των Πάνου Λάμπρου και Γιώργου Σαπουνά (*Το Βήμα*, 18/5/2015). Ενδεικτικό της πολυπλοκότητας της κατάστασης είναι ότι την 1η Μαΐου 2015, τρεις μεγάλοι οίκοι αξιολόγησης, οι Standard & Poor's (S&P's), Fitch και DBRS, είχαν ανακοινώσει ότι δεν θα θεωρούσαν ως χρεοστάσιο την καθυστέρηση πληρωμών της ελληνικής κυβέρνησης προς το ΔΝΤ ή την ΕΚΤ. Ο Frank Gill, της S&P's, δήλωσε : «Εάν η Ελλάδα, για οποιονδήποτε λόγο, δεν πραγματοποιήσει μια πληρωμή προς το ΔΝΤ ή την ΕΚΤ, αυτό δεν θα αποτελέσει χρεοστάσιο σύμφωνα με τα κριτήριά μας, καθώς πρόκειται για χρέος του “επίσημου” τομέα» (*ekathimerini*, 1/5/2015).

Σε κάθε περίπτωση, η σύγκρουση με την ελληνική αστική τάξη, την ΕΕ και τους άλλους συμμάχους της δεν αποτελούσε ούτε τεχνικό ούτε νομισματικό ζήτημα. Ήταν μια ταξική σύγκρουση στην οποία οι κυριαρχούμενες τάξεις πάλευαν χωρίς να εκπροσωπούνται πολιτικά από τον ΣΥΡΙΖΑ, όπως εσφαλμένα πολλοί πίστευαν. Οι κινητοποιήσεις στήριξης της κυβέρνησης αμέσως μετά την έναρξη της διαπραγματεύσεως τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο 2015 και κυρίως το αποτέλεσμα του Δημοψηφίσματος δείχνουν ότι υπήρχε η διαθεσιμότητα της πλειοψηφίας του κόσμου της εργασίας να στηρίξει μια στρατηγική σύγκρουσης που θα μπορούσε να αλλάξει τους ταξικούς συσχετισμούς δύναμης υπέρ της εργασίας.

Ο ΣΥΡΙΖΑ, όμως, από καιρό δεν αποτελούσε πλέον μέρος μιας τέτοιας στρατηγικής και η προοπτική του τρίτου Μνημονίου από την κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ ήταν εξ αρχής δεδομένη, καθώς μάλιστα οι διάφορες αντιπολιτεύσεις δεν μπόρεσαν να συγκροτήσουν έναν ενιαίο πόλο και ένα αποτελεσματικό εναλλακτικό σχέδιο. Αυτή την τελευταία διαπίστωση εκμεταλλεύονται και όσοι προσπαθούν να ρίξουν ένα πέπλο λήθης πάνω στα πυκνά γεγονότα και τις ενίοτε εκρηκτικές αντιφάσεις του 2015, για να αποσιωπήσουν το εξεγερσιακό δυναμικό της περιόδου 2010-15 και να υποστηρίξουν ότι «τίποτα δεν μπορούσε να γίνει»: είτε γιατί ο ΣΥΡΙΖΑ έκανε δήθεν ό,τι καλύτερο γινόταν, είτε πάλι γιατί δήθεν «δεν υπήρξε αντικειμενικά καμία δυνατότητα για την Αριστερά».